

Vratuša in slovenska jezikovna identiteta

HOTIMIR TIVADAR

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2,
SI 1000 Ljubljana, hotimir.tivadar@ff.uni-lj.si

Slavist Anton Vratuša je deloval pretežno izven Prekmurja in slovenskega prekmurskega jezika. Ohranil pa je usmerjenost k našim manjšinam, kot diplomat in v mednarodni prostor odprt človek pa je ohranjal povezanost s prekmursko kulturo. Zaradi slavistične izobrazbe je poudarjal znanje tujih jezikov (poliglotstvo) kot pogoj za kakovostno delovanje v mednarodni politiki, pri čemer pa se je vse življenje boril za samobitnost in pravice slovenščine, kar je in bo aktualno tudi danes v pokrajini ob Muri, na kar opozarjam v tem prispevku.

Ključne besede: Anton Vratuša, slovenščina, prekmurščina, sociolingvistika, nacionalna identiteta, slavistika

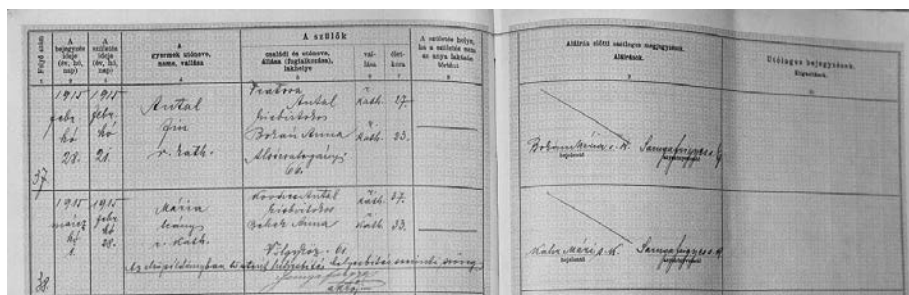
Slavist Anton Vratuša primarily worked beyond Prekmurje and outside the Slovene Prekmurje language linguistic sphere, yet he maintained a strong commitment to Slovene minorities. As a diplomat and an open-minded individual engaged in international affairs, he preserved a strong connection to Prekmurje cultural heritage. Given his Slavic studies background, he emphasized the importance of foreign language proficiency (polyglotism) as a prerequisite for effective participation in international politics. Throughout his life, however, he also fought for the autonomy and rights of the Slovene language—a struggle that remains relevant today in the region along the Mura River, as highlighted by the examples presented in this contribution.

Keywords: Anton Vratuša, Slovene language, Prekmurje dialect, sociolinguistics, national identity, Slavic studies

Uvod o Antonu Vratuši s stališča sodobnega Prekmurja

Dosedanje monografije in znanstveni članki so Antona Vratušo opredeljevali predvsem kot pomembnega politika, svetovljana, komunista, aktivista in borca za slovenski jezik ter Jugoslavijo, slavista, raziskovalca dvojezičnosti ipd. Manj pa je bil izpostavljen Vratušev odnos do slovenskega prekmurskega jezika kot pomembnega gradnika njegove identitete in njegove versko-prekmurske korenine. Identiteto človeka na Slovenskem je še v prvi polovici 20. stoletja pomembno določala tudi vera. Vratuša, katoličan z Goričkega, Dolnjih Slaveč, je začetno izobrazbo pridobil v katoliškem Martinišču v Murski Soboti (Kolar 2015), kjer je bil med drugimi tudi Jožef Smej, kasnejši mariborski škof, s katerim je prijateljske vezi ohranil tudi po letu

1945, v času socializma, ki je poudarjal ateizem in verskim skupnostim ter običajem ni bil naklonjen.¹ Vratuša je prihajal iz prekmurskega okolja, kjer so bila različna verstva del multikulturne krajine, ob njegovem rojstvu še pretežno govoreče in pišoče v madžarščini predvsem v uradnih govornih položajih, zasebno pa prav gotovo prekmursko govoreče, v Kleklovih *Novinah* ter drugih publikacijah tudi zapisane v prekmurščini. In prav boju za samostojnost slovenskega jezika in naroda je Vratuša, ki je bil še krščen za Antala, torej v madžarščini (Slika 1), posvetil svoje življenje in žrtvoval tudi svojo znanstveno kariero.

Slika 1: Vratušev rojstni list (<https://www.documenta-pannonica.eu/archive-material/anton-vratusa-a-dolnje-slavec-i-politician-and-slavist-birth-certificate/>).

Vratuša je kot študent ljubljanske slavistike pripadal tistemu krogu prekmurskih intelektualcev, ki so pisali pretežno v slovenskem knjižnem jeziku – prekmurski knjižni jezik se je po letu 1919 začel umikati osrednjeslovenskemu knjižnemu jeziku. Ta usmeritev se je kljub veliki prekmurski knjižni tradiciji pokazala kot ustrezna, saj se je prekmurski govor v Prekmurju ohranil do danes in se sedaj tako govorno kot pisno krepi.

Gradivo in metode

Vratušev življenjsko pot in izbrana stališča o nacionalnem, jeziku in politiki ter družbi sem v tej razpravi postavil v sodobne okoliščine, pri čemer sem opravil obsežno besedilno analizo avtentičnih izjav Antona Vratuše in v pomembnih prekmurskih javnih osebnosti. Uporabil sem tudi umetno

¹ Umetna inteligenca, Copilot, na vprašanje, ali je Vratuša bil v Martinišču, odgovarja: »Vir, ki navaja, da je Anton Vratuša obiskoval Martinišče v Murski Soboti, je Wikipedija. Vendar pa nisem našel natančnega citata, ki bi to potrdil.« O tem je natančneje govoril škof Jožef Smej, kar navajam v nadaljevanju.

inteligenco za preverjanje stališč in prepoznavnosti slovenske identitete ter Antona Vratuše na spletu. Na koncu sem s konkretnimi aktualnimi primeri izpostavil sodobno jezikovno situacijo predvsem v Prekmurju, od koder je izhajal Vratuša, saj ima prekmurska multiverska in multijezikovna ter multikulturalna pokrajina velik vpliv tudi na celoten nacionalni prostor.

Osebna in nacionalna identiteta – jezikovni vidik

Na Slovenskem smo med drugo svetovno vojno (1941–1945) in v 80-ih letih 20. stoletja, tj. pred slovensko osamosvojitvijo (1991), zelo intenzivno poudarjali slovenske simbole, danes pa je odnos do nacionalnega dostikrat le del preteklosti ali pa pretiranega izkazovanja nacionalne pripadnosti v obliki različnih nacionalističnih aktivnosti, kar lahko najdemo tudi na spletu (primer spletne strani slovenisti.si, ki je celo rasistično usmerjena).² Zato je še toliko pomembnejše nenehno pozitivno predstavljanje slovenske nacionalne identitete, katere simbol in glasnik je bil Anton Vratuša.

Sodobna digitalna sredstva (Copilot, uporabljen 20. 2. 2025) kot simbole slovenstva izluščijo: (1) Triglav, ki kot »najvišja gora v Sloveniji [...] simbolizira slovensko narodno identiteto ter naravne lepote države«, »Triglav je tudi upodobljen na slovenskem grbu, kar poudarja njegovo simbolično vrednost.« Pri tem dodajam še vlogo Jakoba Aljaža, katoliškega duhovnika, ki je Triglavu posvetil tako materialno (stolp) kot nematerialno (pesem *Oj, Triglav, moj dom*) kulturno dediščino.³ (2) Slovenski jezik, ki je »eden najpomembnejših elementov slovenske identitete« in po besedah umetne inteligence »ni le sredstvo sporazumevanja, temveč tudi nosilec kulture, zgodovine in identitete naroda«. (3) Lipa »kot simbol slovenstva in slovenskega naroda [...] ima globok kulturni in zgodovinski pomen za Slovence. V preteklosti so pod lipami potekali pomembni družbeni in politični dogodki, drevo pa je

---

² Kljub prizadevanjem Oddelka za slovenistiko FF UL (že od novembra 2024) ne policija ne pravosodni organi ne morejo ukrepati, saj domena ni registrirana v Sloveniji, inšpekcijski nadzor pa v tem primeru ne more biti ustrezno (v smislu prepovedi spletne strani) izveden.

³ Tudi v primeru Prekmurja se pogosto pozablja na sočasno in povsem strpno ter produktivno sodelovanje luteranskih in katoliških piscev, kar poosebljata prav oba Küzmiča, Števan (luteran) in Miklós (katolik) (Tivadar 2020a, 2020b). Prav tako pa je avtor zdaj ponarodele in nacionalno simbolne pesmi *Oj, Triglav, moj dom* veliki borec za Triglav, tudi v posestniškem smislu, katoliški duhovnik Jakob Aljaž. Katoliškost izpostavljam ravno zaradi pogostega zlorabljanja katoliškega v nedomoljubne in nacionalistične namene kot tudi negativnega označevanja povezav s katoliško cerkvijo.

tudi simbol prijateljstva, povezanosti in miru.« Lipov list je bil tudi osnovni simbol reklamne akcije konec 80-ih let *Slovenija, moja dežela* (Kerec-Repe 2017). Lipa pa je spremljala tudi Vratušo v Gonarsu, kamor je bil zaradi svojega aktivizma deportiran: »V Gonarsu smo bili v začetku samo Slovenci in to predvsem Ljubljčanani. Nismo se preveč ozirali na to, ali nas opazujejo, ampak smo nadaljevali z našim kulturnim delom. Najbolj jim je šla na živce pesem Lipa zelenela je.« (Štih idr. 2015: 18)

Kot rojeni katolik in obenem borec za osvoboditev Slovenije ter komunist ni nikoli napadal drugih nacionalnosti oz. se je celo zavzemal za manjšine, med drugim tudi za Porabje, kar je bilo njegovo začetno raziskovalno področje, h kateremu se je potem vračal na jesen svojega življenja. Kot aktivist slavist (ljubljski slavistični seminar je bil ob začetku vojne središče upora proti okupatorju) se je po vrnitvi iz italijanskih koncentracijskih taborišč oz. že v Gonarsu in kasneje na Rabu še aktivneje vključil v narodnoosvobodilni boj, kar ga je povsem oddaljilo od slavistike in raziskovalnega dela, h kateremu se je zares vrnil šele po upokojitvi. Slavistična in jezikoslovna izobrazba mu je sicer pomagala pri delovanju na različnih političnih funkcijah, kjer je bil zelo uspešen, tudi v mednarodnem prostoru, kamor lahko prištejemo tudi takratno širšo domovino Jugoslavijo.⁴

Vratuševa nacionalna, politična in jezikovna identiteta

O nacionalni identiteti se v sodobni znanosti pogosto razpravlja predvsem takrat, ko gre za skrajno obliko nacionalnega, ki preraste v nacionalistično in do drugih narodov sovražno delovanje. V osnovi pa je bil koncept nacionalne združevalnosti in nacionalne reprezentativnosti v jeziku namenjen preseganju različnosti, vzpostavljanju določene skupne kulture na nekem območju in znotraj sorodnih jezikovnih skupnosti. Vratuša kot Prekmurec je gotovo razumel pomen nacionalnega jezika, tj. knjižnega jezika, zato se je znotraj slavističnega seminarja že leta 1941 aktivno vključil v narodnoosvobodilni

⁴ Na spletu je prepoznavno Vratušovo politično delovanje, kjer je opredeljen z naslednjimi vidnejšimi funkcijami: (1) Predsednik Izvršnega sveta Socialistične republike Slovenije (1978–1980); (2) Stalni predstavnik SFRJ pri Organizaciji združenih narodov (UN) (1967–1969); (4) Podpredsednik Zveznega izvršnega sveta SFRJ (1971–1978). Te funkcije izpostavi tudi Copilot (Microsoftova UI), ki o Vratuši pravi: »Ti položaji so Vratuši omogočili, da prispeva k razvoju in ohranjanju slovenske identitete ter k političnemu in diplomatskemu sodelovanju v SFRJ.« Glede na znane podatke in delovanje Antona Vratuše je zato dokaj nerazumljivo, da se kljub takšnemu znanju in izkušnjam ni konkretno vključilo akad. dr. Antona Vratušo pri oblikovanju slovenske samostojne države in politike (od leta 1990 do njegove smrti 2017).

boj, ki mu je v prvi vrsti pomenil boj za slovenski jezik in kulturo. Kot intelektualec, ki je na začetku objavljaj tudi v prekmurskem knjižnem jeziku v Kleklovih *Novinah*, se je zavedal pomena skupnega slovenskega jezika za ohranitev naroda. Jezik in kulturna identiteta mu nista bila sredstvo za dokazovanje nadmoči nad drugim narodom in sočlovekom. Kritično je vrednotil pretirane nacionalistične usmeritve drugih narodov, kot npr. hrvaške politike Tuđmana in Dapčević Kučar:

Za Savko Dapčević Kučar bi rekel, da je bila »odbojna baba«. /.../ Z njo sem imel stik že kot direktor Inštituta za družbene vede v času, ko je vodila hrvaško partijo. Takrat je bil glavni problem Bela knjiga o položaju hrvaškega jezika. Ravno ko sem prihajal do Savke, je pred vrati Hrvaškega zgodovinskega inštituta razkoračeno stal Franjo Tuđman in mi navrgel: »Vi Kranjci ste srečni. Imate vsaj svoj jezik, mi pa še tega nimamo!« Prej se nisva poznala, on pa je začel kar s takšnim pozdravom. V zvezi z medsebojnim nasprotjem hrvaškega in srbskega jezika, ki je velo iz knjige, sem vprašal ali se mar ne da zadev reševati na mirnejši način. Savka je odgovorila z besedami: »A, to so oni napisali, jaz se slažem«, kar je pomenilo tudi konec najinega razgovora.« (Štih idr. 2015: 52)

Kot diplomat z izkušnjami in slavist se je zavedal, da je treba jezikovna vprašanja reševati postopno, saj je vprašanje nacionalnega jezika lahko zelo konfliktno. Pri Vratuši ni šlo za premajhno nacionalno zavednost, kaj šele strahopetnost. Znal je biti tudi zelo kritičen, celo do Tita, saj ni nekritično sledil zapovedim komunistične partije.

Na vprašanje o svojem vstopu v komunistično partijo je rekel: »Vidim, da so komunisti povsod, kjer je tveganje, in tudi sam sem tvegaj. Torej je naravno, da sem tudi formalno v njihovih vrstah.« (Vratuša, Volk 2021: 12).

Pirjevec to interpretira takole:

Mislim, da se je izognil jasnemu odgovoru in da svojih liberalnih in humanističnih, tudi krščanskih vrednot ni nikoli izgubil, čeprav je posebno v času, ko je tesno sodeloval s Kardeljem, usvojil njegove ideje o socializmu s človeškim obrazom. O njih je pisal v odmevnem članku, ki ga je objavil v vplivni ameriški reviji *Foreign Affairs* leta 1971, značilen pa se mi zdi v tem smislu tudi Vranov kritični odnos do Tita, ki mu je zameril, da ni prišel v zvezno skupščino na razglasitev Kardeljeve ustave – ni mi jasno, ali tiste iz leta 1963 ali tiste iz leta 1974 –, ker se je raje udeležil nogometne tekme. (Vratuša, Volk 2021: 12)

Argumentirano kritičen je bil torej celo do Tita. Vratuša je bil borec, tovariš, ki je v vojni dosti tvegaj in zagovarjal socializem, obenem pa je bil tudi prijatelj mariborskega pomožnega škofa Jožefa Smeja, gojenca iz Martinišča. O izkazovanju vere je sicer govoril tudi ironično:

Bil sem precej indiferenten, ker pač nisem želel izstopati. Takrat se je v gimnaziji še moralo obvezno hoditi v cerkev. Ker sem rad uril svoj spomin, sem katehetu v Murski

Soboti ponudil, da bom zapisoval njegove pridige. Tako sem potem doma kar nekaj nedelj skoraj dobesedno zapisoval te pridige. (Štih idr. 2015: 13)

Vratušev odnos do katoliškega duhovništva je bil zadržan tudi zaradi odnosa in tesnih povezav katoliške cerkve s takratno oblastjo v Jugoslaviji med 1919 in 1941, ki še posebej po letu 1929 ni bila demokratična:

Ko so bile po državnem udaru 6. januarja 1929 ustanovljene banovine, sem ravno prišel v gimnazijo in na vratih našel lepak, da je v Sloveniji Dravska banovina. Sklenil sem, da ne bom na pismo naslovljeno v Slovenijo niti enkrat napisal »Dravska banovina«, česar sem se potem tudi držal, čeprav nisem imel veliko priložnosti za pisanje. Naslovniki pa so moja pisma vendarle prejeli. To kaže na moj odnos do Kraljevine Jugoslavije. Motilo me je tudi, da je bilo moje prvo gimnazijsko spričevalo v srbohrvaščini. V osnovni šoli pa ob petju himne nisem razumel kaj pomeni »Bože pravde, Ti što spase / Od propasti do sad nas...« Za »spase« sem mislil, da pomeni pasti doma krave. Kaj je kdo »popasel«?!« (Štih idr. 2015: 14)

Kljub temu pa je bil kot nekdanji častnik v vojski Kraljevine Jugoslavije ob napadu Nemčije kot rezervni podporočnik vpoklican v vojsko:

Odhod na fronto je bila zame patriotska dolžnost, toda, ko so Nemci oddrdrali mimo nas in se jim nihče ni zoperstavil, je odšla domov skoraj polovica vojakov. Preostalim sem naročil, naj naložijo orožje na mule in gredo proti Celju. Razen tega, da so šli Nemci naprej, nisem imel nobenih informacij. Po snegu in blatu smo krenili čez hribe v glavnem vzdolž reke Dravinje. Naslednji dan, ko se je vreme končno popravilo, sem s hriba pri Slovenskih Konjicah videl, kako Nemci vodijo kraljeve generale v ujetništvo. Takoj mi je postalo jasno, da nimamo nobene možnosti odpora več, zato sem naročil zakopati okidače, s čimer je postalo naše orožje neuporabno, mule pa sem prepustil tamkajšnjim kmetom. Ker je bilo še vse bolj ali manj nekontrolirano, sem poslal fante domov, sam pa sem sklenil oditi v Ljubljano. (Štih idr. 2015: 14)

Ko je bilo potrebno, je Kraljevino Jugoslavijo in vojsko izpostavil kot argument nasproti fašistični vojski v Gonarsu:

Dežurni oficir je pozdravil s »saluto romano« [fašistični pozdrav], jaz pa mu nisem odgovoril z istim pozdravom, na kar mi je odgovoril: »Tukaj je saluto romano!«. Najprej sem molčal, ko pa je postal že neprijeten, sem mu povedal: »Moja prisega kralju Jugoslavije mi ne dovoljuje, da pozdravljam drugače kot tako!« Poklicali so komandanta Macchija in me skupaj prepričevali, vendar se nisem dal. Zaradi tega so me za en dan zvezali za kol, kar je bila običajna kazen. Zvezali so me od zadaj in nihče se mi ni smel približati, da bi mi dal vodo ali hrano. Toda občutka, da bi bil lačen, se sploh ne spominjam. (Štih idr. 2015: 16)

Po kapitulaciji Jugoslavije se je aktivno vključil v upor proti okupatorju še pred 27. aprilom 1941, do komunistov in njihove organiziranosti je bil dokaj zadržan. V Ljubljani so se že pred ustanovitvijo Osvobodilne fronte zbrali

člani zgodovinskega in slavističnega seminarja, ki je takrat bil v sedanjem NUK-u:

Na vzhodnem delu zgradbe je bil slavistični, na zahodnem pa zgodovinski seminar. Močno poklapani so me kolegi vprašali: »Kaj bo pa zdaj?«. Ker sem bil na fronti, so pričakovali, da vem kaj več od njih. Odgovoril sem jim: »Ja, nič, uprli se bomo!« Naš sklep je bil: »Ne damo jim miru, dokler jim ne vidimo peta!« To je moralo biti vsekakor pred 15. aprilom 1941, saj Osvobodilne fronte takrat še ni bilo. Torej nobenega navodila od nikogar, enostavno sem bil prepričan, da je takšna reakcija normalna. Ko so moji nameri vsi pritrdili, smo se dogovorili, da se dobimo ponovno čez nekaj dni. Takrat smo začeli z listkovnimi in napisnimi akcijami. Živa Kraigher, ki je bila tudi tam, se je držala nekako skrivnostno, zamujala na sestanke in včasih iz njih tudi prej odšla. Sam pri sebi sem si mislil, da je sigurno »organizirana«, kot se je takrat reklo za člana partije. (Štih idr. 2015: 14–15)

Te besede iz enega zadnjih Vratuševih intervjujev jasno pričajo o njegovi zadržanosti do partijske organiziranosti, v narodnoosvobodilno gibanje se je vključil izključno na svojo pobudo:

Pirjavec: Torej niste bili vključeni v nobeno strukturo in ste delovali na lastno iniciativo?

Vratuša: Popolnoma. Kot odgovoren za vojaške zadeve pri našem seminarju sem bil povabljen na sestanek v neki podstrešni sobi pri stolnici. Tam se je pojavil Aleš Bebler, ki je bil med prvimi vodilnimi pri narodnoosvobodilni vojski, in me spraševal, kaj delamo ter svetoval kako naj se obnašamo naprej. Tako smo se začeli povezovati in ena izmed prvih večjih skupnih akcij nas z univerze in drugih iz Ljubljane je bila zaplemba orožja italijanske finančne sekcije na Bregu januarja 1942. V zunanji zaščiti akcije smo sodelovali v glavnem slavisti, drugih pa tedaj še nisem poznal. /.../

Pirjavec: Ste bili oboroženi?

Vratuša: Jaz sem bil, ker sem pač imel nekaj vojne šole. V Osvobodilni fronti sem bil odgovoren za vojaške zadeve na filozofski in pravni fakulteti. Eno je zbiranje orožja, drugo pa je poučevanje ljudi kako streljati. (Štih idr. 2015: 14)

Na ta njegov zelo borbeni pristop v času vojne in aktivna ter samoiniciativna pridružitvev upor proti okupatorju in obenem boju za ohranitev slovenskega jezika in kulture sta gotovo vplivali katoliška vzgoja ter vojaško šolanje v okviru Kraljevine Jugoslavije. Malo znano, predvsem pa premalo izpostavljeno je dejstvo, da je bil Vratuša gojenec Martinišča, tj. katoliške gimnazije, potem pa je svojo pot nadaljeval pri jezuitih, vendar se za duhovništvo ni odločil. Njegov prijatelj in sošolec Jožef Smej, tudi častni član Slavističnega društva in pomemben prekmurski intelektualec, je omenil Antona Vratušo v intervjuju za katoliški tednik *Družina* ob vprašanju *Kakšno lestvico vrednot ste si postavili? Kaj vas je vodilo v življenju?*:

Akademik Alojz [Anton, napaka časopisa] Vratuša je bil skupaj z nami v Martinišču v Murski Soboti. On je bil četrti letnik, jaz prvi. Bil je celo predsednik Marijine

kongregacije. Bil je izjemno marljiv. Pri učnih urah je eno do dve uri nepremično bral in študiral. Zelo natančen je bil. Ko nisem več stanoval v Martinišču, za nas je bilo zelo drago, mi je še danes ostal pred očmi dogodek. Ponoči je svetila obcestna svetilka in Vratuša je študiral ob njeni svetlobi.

Ravnatelj Martinišča je bil Tomaž Kelec [verjetno Kelenc] in Vratuša nam je dal vsem za vzor. Ko je Vratuša maturiral, je bil pri jezuitih na duhovnih vajah in se ni odločil za duhovništvo, ampak za slavistiko. Potem pa ga je zanesla partizanščina. Nekoč, ko so ga vprašali, kaj bi rekel mladim, naj si vzamejo za življenjsko navodilo, je odgovoril: »Česar nočeš, da bi drugi tebi storil, ti nikoli drugemu ne stori.« Iz Svetega pisma. Tudi sam bi to ponovil in dodal: delaj dobra dela. V vsakem človeku poskusi najti in videti nekaj dobrega. (Smodiš, Smej 2019)

V intervjuju je omenjena beseda partizanščina, kar je malo hudomušno izpostavil Smej, v skladu z njegovim sproščenim in humorim govorenjem, ki ga je ohranil tako v uradnih kot manj uradnih govornih položajih. Zelo pomembno pa je dejstvo, da je Antona Vratušo omenil ob vprašanju o svojih vrednotah, in to v katoliškem tedniku, kjer je partizansko gibanje pogosto izpostavljeno le s stališča komunistične stranke in zločinov po koncu vojne.

Na osnovi teh zapisov iz različnih intervjujev je razvidna Vratuševa izločenost iz ideoloških bojev v Sloveniji in njegova zavezanost svojim koreninam, tudi katoliškim, kar izpostavlja tudi Pirjevec. Narodna zavednost in boj za svobodo v osnovi ni vključevala izključevanja drugega, kaj šele pobijanja rojaka. O komunistični konspiraciji, vlogi Rožmana in povojnih pobojih ter slovenskem razkolu je Vratuša odgovoril:

Pirjevec: Kako ste doživljali politično razklanost v osrednji Sloveniji in lik škofa Rožmana?

Vratuša: Pravzaprav o tem nisem vedel dovolj. V našem slavističnem seminarju je bila popolna enotnost. Pravzaprav niti konspiracije ni bilo dovolj. Smatralo se je, da karkoli, kar se tam dela in govori, ne pojde ven iz naše dvorane. Opazil sem, da sta Štajerc Lojze Zbradoj in Ljubljanka Živa Kraigher nekoliko skrivnostna in sem sumil, da »morata biti nekje povezana«. To sem ugotovil, več pa me ni zanimalo. Jaz sem bil predvsem za akcijo, zlasti za zbiranje orožja in za vznemirjanje okupatorja.

Pirjevec: Torej se vas razkol v Sloveniji ni posebej dotaknil?

Vratuša: Ne. Ko sem pisal knjigo o Rabski brigadi, še nisem vedel, kaj je tisti italijanski general, ko je prišel iz službe v Črni Gori, rekel škofu Rožmanu. Uporabil je preroške besede: »Vaše vaške straže in antikomunistična milica sicer nam Italijanom lajšajo delo, med Slovence pa bodo vnesle razkol, ki ga v petdesetih letih ne boste premostili.« Če bi mi te besede bile znane, bi jih v svoji knjigi gotovo objavil. Skratka o dogajanjih med in neposredno po vojni sem se seznanil šele iz knjig, saj sem takoj po Mašunu odšel ponovno v Italijo, ko sem tam končal, pa naravnost v Beograd na delo v zvezne organe nove federativne države in sem se vrnil za stalno v Ljubljano šele po letu 1990. (Štih idr. 2015: 32)

Poudarjam razliko med dogajanjem v osrednji Sloveniji in na Primorskem, kjer je Vratuša deloval, ter v Prekmurju, kjer so okupatorji pogosto zatirali,

zapirali in internirali intelektualce, tudi duhovnike (primer Vilka Novaka, Jožefa Klekla st., Danijela Halasa idr.), vsak upor pa so odločno zatrli (kruta smrt Štefana Kovača - Marka), zato se tudi ni zgodila kolaboracija z okupatorjem. Na to posebnost Prekmurja se pogosto pozablja, na slovensko katolištvo v celoti se je v javnosti pogosto obravnavalo kot s fašizmom in nacizmom sodelujočo skupnost, saj se je posploševalo posamezne politične aktivnosti znotraj osrednjeslovenskih regij (Gorenjska in Dolenjska) na vse pokrajine in celotno skupnost. Prijateljstvo med Vratušo in Smejem, ki sta ga ohranila do pozne starosti in ga celo javno priznavala, bi zato moralo biti bolj izpostavljeno, da bi se lahko premagale razlike in ne ponovili zločini zaradi različnega mišljenja in ideološke razklanosti. O tem obdobju slovenske zgodovine, po- in medvojnih pobjih ter sodelovanje z okupatorjem, kar še vedno ovira nemoteno delovanje slovenske družbe, bo treba pogledati skozi Smejeve besede in pomirjeno delovanje ter na osnovi humanističnih korenin, ki vključujejo tudi krščanski nauk. V nasprotnem primeru bomo o tem v bistvu zmagovitem obdobju slovenske zgodovine govorili le skozi prizmo narodne razklanosti med Slovenci, ne bomo pa se zavedali vzroka tovrstnega nesmiselnega in krutega nasilja, in sicer okupacije in zatiranja s strani fašistično-nacističnih okupatorjev iz severa, vzhoda in zahoda, ki so hoteli uničiti slovenski jezik in kulturo. K obrambi slovenskega jezika in kulture so v prvi vrsti pristopili slavisti. Vratuševa humanistično-krščanska drža spoštovanja sočloveka, ki je tudi kot socialistični politik ni izgubil, mora biti temelj za preseganje teh na videz nepremostljivih delitev v slovenskem narodu. Tudi slovenski jezik in slovenistika, ki sta v tem globalnem svetu postavljena pred mnoge preizkušnje, potrebujeta enotnost v vseh pogledih.

Diplomatski jezik in prekmurščina

K dokaj neobremenjenemu pogledu na slovensko medvojno in povojno dogajanje je pripomogla Vratuševa službena pot, predvsem delovanje v diplomaciji in pretežno izven Slovenije. Ko je nastopil mir, je bilo treba odložiti orožje in delovati z drugimi sredstvi, predvsem z jezikom. Vratuša ni nekritično gledal na takratno diplomatsko delovanje, niti ni zaničevalno gledal na starejše intelektualce in diplomate:

Bajc: Slovenski diplomati, ki so tedaj delovali pri OZN, so obvladali kar precej tujih jezikov, kajne?

Vratuša: Prva generacija jugoslovanske diplomacije, recimo prvih pet let, posebej Slovenci, so bili pravi poliglotti. Rekel bi, da je bila to prava diplomatska smetana. Kasneje niti jugoslovanska niti slovenska diplomacija ni več dosegla takšnega nivoja. (Štih idr. 2015: 37)

Svoj primarni jezik, prekmurščino oz. prekmurski dialekt, je »uporabljak« tudi pri delu v diplomaciji:

Zanimanje za jezike je bil pravzaprav razlog, da sem šel študirat. Še ko sem pasel krave, sem si rekel, da se moram naučiti jezikov, da lahko pridem na belo cesto in me ljudje razumejo, jaz pa njih. Jezike sem se potem učil po Langenscheidtovi metodi, pri tem pa mi je pomagalo slovensko jezikoslovje, predvsem fonetična transkripcija, ki sem se je naučil pri dialektologiji. Ko sem za časa vojne prišel v stik s prvim Angležem, sem ugotovil, da v bistvu izgovarjam še kar dobro. Toda tudi pri tujih jezikih me je vedno spremljal prekmurski dialekt. Ko sem bil v Združenih narodih, kjer se govorijo vsaj trije ali štiri jeziki, sem, če se nisem spomnil kakšne besede, pomislil na prekmurščino in jo prevajal v ta jezik. (Štuh idr. 2015: 13)

Raba jezika in odnos do slovenskosti v Prekmurju – ali danes primerno skrbimo za slovenski jezik in identiteto v javnosti?

S temi mislimi Antona Vratuše, ki mu je prekmurski dialekt bil temelj njegove osebne identitete, se oziram tudi na aktualno dogajanje v Prekmurju, kjer se v zadnjem času dogajajo na jezikovnem področju zelo izzivalne stvari. Izpostavljam odnos aktualne madžarske oblasti, ki se je v zadnjih letih aktivneje vključila v širjenje svoje kulture, pri čemer se dogajajo tudi zanimivi diplomatski zdrsi. Tako je v oddaji *Težišče / Súlypont* na Televiziji Slovenija (10. 3. 2022), ki je del televizijskega programa madžarske narodne skupnosti v Sloveniji, državni sekretar Madžarske za narodno politiko Árpád János Potápi govoril o skrbi madžarske vlade za zamejske Madžare. Na vprašanje voditeljice, kaj mu pride najprej na misel, ko sliši besedo Prekmurje, je odgovoril: »Seveda najprej Mura kot reka, ki je mejna reka med Madžarsko in Slovenijo.« Madžarsko veleposlaništvo je kasneje pojasnilo, da je šlo za »lapsus lingvae« in da je meja med Madžarsko in Slovenijo določena z mednarodno pogodbo.⁵ Ob dogajanju v Ukrajini, kjer se spreminjajo meje, določene z mednarodnimi pogodbami, pa je vsekakor potrebna previdnost. Hrvaški portal Index.hr je namreč poročal (27. 6. 2024), da »tam [v Zakarpatju] predvsem [Madžari] zahtevajo, da se vsa naselja v Zakarpatju samodejno priznajo kot »tradicionalna madžarska«, tudi tista, kjer Madžari nikoli niso živeli.«⁶ O vojni v Ukrajini govori tudi Potápi. Pri izjavi madžarskega državnega sekretarja v oddaji *Težišče* je pomembno, da je šlo za vnaprej pripravljeno in potem tudi v slovenščino prevedeno oddajo (s podnapisi), ki jo je pripravljalo več snemalcev, novinarjev in urednikov ter prevajalcev. Lapsus linguae se zgodi, ko smo nepripravljeni. Intervju je bil pripravljen, intervjuje verificirajo

⁵ <https://ljubljana.mfa.gov.hu/svn/news/potapi-arpad-janos-nyilatkozata>

⁶ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/orban-postavio-11-zahjteva-ukrajini/2577551.aspx>

intervjuvanci, kar v tem primeru očitno ni pripomoglo k popravku pomote, oz. napaka ni bila naključna. Izjava o Muri kot mejni reki (Slika 2) je bila podana v prvi minuti pogovora, zato ni naključna, res pa je bilo vprašanje zastavljeno v rahlo nostalgичnem smislu, na kaj najprej pomislite ob omembi Prekmurja (Muravidek), torej na Muro, ki je v predtrianonskem smislu, kar večkrat izpostavlja madžarska politika, mejna reka, toda takrat z Avstrijo. Po razpadu Avstro-Ogrske so se oblikovale nove državne meje, ki jih ni dobro spreminjati, oz. je vsako spreminjanje povezano z vojno in nasiljem, kot vidimo v Ukrajini. Pozitivna stran te napake pa je nedvoumno priznanje madžarske države, tj. madžarskega veleposlaništva v Ljubljani, da je bila to napaka in da Mura ni mejna reka med Slovenijo in Madžarsko, zato je treba na tovrstne napake opozarjati.

Zakaj ni na ta »lapsus« opozorila urednica ali novinarka, pa tudi prevajalka, je vprašanje, ki tudi zaradi dobrega nadaljnjega dela v nacionalnih medijih zahteva odgovor.

Slika 2: Izjava državnega sekretarja o Muri kot mejni reki med Madžarsko in Slovenijo (zajem zaslona z MMC RTV Slovenija, 18. 5. 2025).

Podobna napaka v smislu nespoštovanja zakonov in slovenske ustave se je zgodila v Prekmurju ob razstavi madžarskemu pisatelju Petru Nadašu jeseni 2024 (Slika 3), na kar smo se odločno odzvali v Slavističnem društvu Prekmurja, Prlekije in Porabja, ko je v imenu Društva in Jezikovne komisije Franci Just zapisal:

/N/a Slavistično društvo Prekmurja, Prlekije in Porabja se je obrnilo več posameznic in posameznikov in nam zastavilo vprašanje o ustreznosti rabe slovenskega jezika na razstavi z naslovom »Nádas Péter«, ki je postavljena v 1. nadstropju Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota. Kot stanovsko in strokovno združenje, katerega namen je tudi skrb za splošno jezikovno kulturo in ustrezno javno rabo slovenščine (3. odstavek 6. člena Statuta SDPPP), smo se dolžni odzvati na tovrstna vprašanja. Zato smo navedeno razstavo ogledali. Po ogledu (prilagamo fotografije, posnete 5. 10. 2024) smo bili neprijetno presenečeni in ugotavljamo, da so bila na nas naslovljena vprašanja utemeljena.

Na plakatih je namreč večinski del besedila in z večjimi črkami natisnjen v madžarščini, manjši del besedila in z manjšimi črkami pa v slovenščini. Jezikovna komisija Slavističnega društva Prekmurja, Prlekije in Porabja v sestavi Hotimir Tivadar (predsednik), Maja Hajdinjak, Franci Just, Štefan Kardoš in Jolanda Lazar (člani) takšno ravnanje označuje za nedopustno in ga razume kot omalovaževanje slovenskega jezika. Puščamo ob strani okoliščino, da Murska Sobota, kjer je sedež Pokrajinske in študijske knjižnice, ni na dvojezičnem območju (to sicer ni nepomembno dejstvo), in opozarjamo na 1. odstavek 23. člena Zakona o javni rabi slovenščine, ki dopušča hkratno uporabo tujega jezika, če je besedilo posebej namenjeno tudi tujcem, in jasno določa, da v primeru hkratne uporabe tujega in slovenskega jezika tujejezična različica ne sme biti izrazno bolj poudarjena kakor slovenska. (Just 2024)

Na plakatu je slovensko besedilo bistveno krajše in tudi zapisano z manjšimi črkami, kar nedvoumno kaže na dominantnost madžarščine celo v Murški Soboti, ki ni dvojezično območje (Slika 3).

Primer neustrezne rabe slovenskega jezika sedaj obravnavajo različni inšpekcijski organi, prav tako se je odzvala Služba za slovenski jezik na Ministrstvu za kulturo RS. Slavistično društvo ni takoj izpostavilo tega problema v javnosti zaradi občutljivega nacionalnega vprašanja, vendar smo po neodzivnosti in sprenevedanju vodstva in strokovnega Sveta knjižnice sprožili tako inšpekcijske kot tudi medijske aktivnosti – šele po dveh mesecih smo to dali v javnost z objavami: (1) Maja Hajdinjak v lokalnem časopisu Vestnik, 11. 1. 2025⁷ in 17. 1. 2025;⁸ (2) Boštjan Rous na RTV Slovenija, 27. 1. 2025.⁹ Zaskrbljujoča pa je neodzivnost vodstva in Sveta knjižnice ter tudi PAZU, krovne pomurske znanstvene organizacije, ki se je na skupščini 15. 3. 2025, ko je Jolanda Lazar opozorila ne nepravilno rabo slovenščine v Pokrajinski knjižnici Murska Sobota, le »seznanila« s tem vprašanjem, kot je zabeleženo v zapisniku:

⁷ <https://vestnik.svet24.si/novice/kultura/pisk-bleda-senca-delovanje-klavrno-stanje-1393547>

⁸ <https://vestnik.svet24.si/novice/slovenija/pokrajinska-in-studijska-knjiznica-ms-madzarizacija-1394630>

⁹ <https://www.rtvsl.si/kultura/knjige/knjiznica-v-murski-soboti-delezna-kritik-zaradi-neustrezne-rabe-slovenscine/734746>

Pom. akad. dr. Jolanda Lazar je opozorila na razstavo v PiŠK, kjer je bilo besedilo v madžarščini bolj poudarjeno od slovenskega. Pazu se je seznanil z zaskrbljenostjo Slavističnega društva Prekmurja, Prlekije in Porabja zaradi tovrstne rabe jezika. (Zapisnik, 15. 3. 2025)

Nádas Péter

Rövid életrajz
Kratke življenjepis

A modern magyar irodalom meghatározó, világirodalmi rangú alkotója. A különösképp a német nyelvterületen kedvelt Nádas neve többször felmerült már az irodalmi Nobel-díj esélyesei között. A posztmodern prózafordulat, Esterházy Péterrel, Hajnóczy Péterrel és Lengyel Péterrel együtt a "Péterek nemzedékének" egyik nagy újtója, akinek monumentális regényeket köszönhetünk.

Budapesten született 1942. október 14-én. Szülei 1945-től magas rangú kommunista pártvezetők és vállalatvezetők lettek. Előbb édesanyja hunyt el rákban, utána három évvel édesapja a gyászban megroppanva öngyilkos lett. Nagynéje, Aranyosi Magda gyámsága alá került.

1958 nyarán, tizenhat évesen megszakítja tanulmányait. Űsztől fényképész szakmunkástanuló. 1961 tavaszán szakmunkásvizsgát tesz le, szeptembertől a Nők Lapja szerkesztőségében fotóriporter-gyakornokként dolgozik. Megismerkedik Salamon Magda újságíróval, akivel 1962 márciusától együtt él. Pesterzsébeten laknak. Itt írja A Biblia című elbeszélést, amelyet 1962 karácsony másodnapján fejez be. Elvégzi a MŰOSZ kéteves újságíró-iskoláját. 1963 és 1965 között katonai szolgálatát teljesíti Budapesten. Leszerelése után a Pest Megyei Hírlap munkatársa. Előbb fotóriporterként, majd néhány hónap múlva újságíróként dolgozik.

Esti gimnáziumba jár, kétszer kezd el, kétszer hagyja abba. 1965 és 1967 között elvégzi a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemének filozófia szakát, de nem tesz államvizsgát. 1968 nyarán Kisorosziába költözik, ahol szobát bérel. Itt írja a Leírás novelláit és szövegeit. 1969-ben otthagyja újságírói állását. 1972 szeptemberében három hónapos ösztöndíjjal az NDK-ba, Kelet-Berlinbe utazik. 1973 őszén és 1974 őszén visszatér Berlinbe, a Humboldt Egyetemen a századforduló történetével foglalkozó előadásokat hallgat, illetve a Staatsbibliothekban olvas.

1974 és 1979 között a Gyermekek című pedagógiai folyóiratnál dolgozik olvasószerkesztőként. A kisoroszi szülőhelyen telket vásárol, és 1974 őszére tizenkét négyzetméteres faházat állítanak fel rajta, ahol tovább dolgozik regényén. 1979-ben feladja állását, csak a regénynek szenteli idejét. Ugyanebben az évben költözik be Salamon Magdával Tárnok utcai lakásukba. Szikora János rendezésében a győri Kisfaludy Színház 1980 szeptemberében próbálni kezdi Takarítás című darabját, s ugyanekkor lektoroként a színházhoz szerződik.

1990. február 23-án összeházasodik Salamon Magdával. 1993. június 28-án infarkttal a budapesti Szent János Kórházba szállítják, ahol reanimálják. Két nap múlva átvélik az Ér- és Szívsebészeti Klinikára, dr. Szathmari Lászlóhoz, ahol május 3-án koszorúér angioplasztikai beavatkozást vesznek, s ezt december 13-án megismétlik.

2002-ben több magyarországi és németországi irodalmi fórum megünnepli 60. születésnapját. 2004-ben a hollandiai magyar évad egyik legsikeresebb rendezvénye Nádas fotokiváltása volt Hágában. 2006 júniusában a Berlini Művészeti Akadémia tagjai közé választották.

Svájcban fotóiból kiállítás nyílt: Zug, Kunsthau, 2012. szept. 1-nov. 25.

70. születésnapjáról több magyar és külföldi fórum tanulmányokkal, interjúkkal emlékezett meg.

Miközben következő regényén dolgozott, számos rövidebb letelező írás jelent meg tőle, köztük vitákat is kiváltó társadalmi, politikai tárgyú esszéik.

2010. június 23. és szeptember 3. között a svájci Zugban (Kunsthau) második ízben is fotókiállítást rendeztek munkásságról Autor auf Reisen (Az író úton) címmel. A régi és az új, mobiltelefonnal készült műveiből álló kiállítást Nádas Péter maga rendezte.

Jelenleg a Jola megyei Gombosszegen él.

Kiljučna osebnost: spobne madžarske literature mednarodnega slovesa. Nádas, posebej priljubljen na neško govornih območjih, je bil že večkrat omenjen kot možni kandidat za Nobelovo nagrado za književnost. Skupaj s Péterjem Esterházyem, Péterjem Hajnóczyem in Péterjem Lengyeljem je eden velikih inoimprorjev postmoderne proze, znan kot del "Generacije Péterjev", ki je znan po svojih monumentalnih romanih.

Rodil se je v Budapešti 14. oktobra 1942. Od leta 1945 sta njegova starša postala visoko rangirana voditelja komunistične partije in direktorja podjetij. Njegova mati je umrla za rakom, tri leta kasneje pa je oče iz žalosti storil samomor. Skrbništvo nad njim je prevzela njegova teta Magda Aranyosi.

1958. leta (1942) je pisatelj, dramatik in esejist. Študiral je novinarstvo in fotografijo ter nekaj časa deloval kot fotoreporter pri Budapestskem časopisu Pest megyei Hírlap. Potovanja po svetu, zlasti v Berlin in New York, so imela naenaj močan vpliv, v njegovi literaturi pa je močno sled pustila tudi njegova najprej v vasico Kisoroszi na Szentendrejskem otoku sredi Donave, nato pa v Gombosszeg, ki leži v bližini Zalaezerskega jezera, od leta 1969 se posveča izključno literaturi in velja za enega najpomembnejših svetovnih literatov.

Med 23. junijem in 3. septembrom 2012 je bila njegova dela drugič razstavljena v Kunsthau v Zugi. Švicji pod naslovom "Autor auf Reisen" (Pisatelj na poti). Razstavo, ki jo je končal sliki Nádas, so sestavljala stara in nova dela, narejena z različnih telefonov.

Trenutno živi v Gombosszegu v županiji Jola.

Slika 3: Plakat z razstave o Petru Nadašu, posneto 5. oktobra.

Jolande Lazar kljub jasni argumentaciji nihče ni podprl. Razstava o Petru Nadašu je bila sicer hitro umaknjena, toda nihče v prekmurskem prostoru (razen slavistov) te napake ni obsodil, prav tako pa je ni priznalo vodstvo Pokrajinske in študijske knjižnice v Murski Soboti.

Podobno se je glede rabe slovenščine v javnosti zgodilo na dvojezičnem območju ob zadnjem referendumu o dodatkih pri pokojninah za zaslužne kulturnike, kjer so bili objavljeni neustrezni in protizakoniti plakati z bistveno večjimi črkami v madžarskem jeziku (Slika 4).

Slika 4: Plakat s pozivom za glasovanje PROTI na zakonodajnem referendumu o zakonu o dodatku k pokojnini za izjemne dosežke na področju umetnosti (ZDPIDU) (foto Vladimir Horvat, 11. 5. 2025; posredoval Stanko Sraka).

Pogled na jezik prekmurskih katoliških duhovnikov

Na primeru neustrezne rabe slovenskega jezika in odnosa do slovenskega Prekmurja po 100 letih od priključitve bo treba ponovno revidirati tudi odnos katoliške cerkve do slovenščine in jezika (Tivadar 2020a, b). Izpostavljam samo nekaj najaktualnejših misli nekdanjega soboškega škofa Petra Štumpfa ob letošnjem prazniku združitve prekmurskih Slovencev:

Zanj [za Klekla] lahko rečemo, da je bil vsem vse. Bil je domačin v srcih mnogih ljudi. On je bil največji garač za prekmursko slovenstvo. V svojem Odgovoru na obtožbo leta 1941 prizna, da je Slovenec, ki ne izključuje tujih jezikov in narodov. Zavedal se je svoje jezikovne in narodne pripadnosti, ju nadvse spoštoval, vendar je v središče svoje osebe in delovanja postavil vero, ki jo je oznanjal tudi drugim v njihovem jeziku. Klekl je vedel, da Prekmurci ne bodo mogli obstati brez vere in jezika. Vera in jezik sestavljata narodnost prekmurskih Slovencev. Svoj boj za pravico do uporabe slovenskega jezika je navezoval izključno [podčrtal H. T.] na službo veri. (Potrpin 2024)

Misli škofa Štumpfa, ki je v pridigi na več mestih izpostavil vero in službo jezika samo pri oznanjanju vere, nikakor niso v neskladju s Kleklovim duhovniškim poslanstvom. Vere tako v sodobnem času kot pred 100 leti ne moremo ločiti od osnovnega človekovega izraza, tj. govora in maternega jezika. Klekl se je boril za svobodo vere in za »za branje nabožnih knjig in poslušanje pridig v maternem jeziku«:

Od vernikov druge narodnosti, ki jim je oznanjal, ni pričakoval, da se bodo oni naučili njegovega jezika. Klekl priznava, da mu vera prepoveduje dve stvari: sovražiti druge države in ne priznavati v novi državi pravic drugih državljanov. (Potrpin 2024)

Klekl se je jasno postavil na stran preprostega domačega človeka in maternega jezika še preden je bila oblikovana jugoslovanska država, kamor so se Slovenci tudi z njegovo pomočjo odločno usmerili. Že leta 1913 je v *Kalendari Srca Jezušovoga* objavil pesem *Nas materni jezik* (Tivadar idr. 2022: 12), kjer so za njegovo nacionalno in versko usmeritev pomembni naslednji verzi v 3. kitici:

Svet' spomin si ; vero pravo
 Ciril, Metod je z teb' glaso.
 Ti si služo
 Našo dūšo
 Duga leta v svetoj meši.

Klekl je izpostavil starodavnost prekmurskega slovenskega jezika, ki so ga takratni oblastniki Prekmurcem odrekli (Tivadar, Hajdinjak 2023; Mannová 2005). V 7. kitici zapiše:

Navdüşavao si slovence
Vnigdar verne domorodce
Na boritev,
Oslob'ditev
Lepe naše domovine.
Naj ti slava žnjov ne mine,
Matern' jezik!

S poudarjanjem jezika in pozivom k osvoboditvi je Klekl poslal v javnost sporočilo o pomenu maternega jezika, ki je bil že pred stoletji tudi mašni jezik. Osvoboditev izpod madžarskega jarma in večstoletne teme ter sužnosti (»robstva«) je Klekl v svojem govoru in pesmi *Mura je zašepetala* izpostavljala tudi avgusta 1919. Prekmurski človek je bil stoletja podložnik madžarskim plemičem in posestnikom predvsem v ravninskem delu, kjer je Klekl deloval, imeli so radi svoj jezik in zemljo, ki so jo obdelovali predvsem za plemiče. Toda ni jim bilo omogočeno preživetje na prekmurskih tleh, zato je bilo v tistem času zelo močno prisotno izseljenstvo. Prekmurje je bilo zelo revno in gospodarsko zaostalo. Prav socialne razmere in krivično razporejeno naravno bogastvo, tj. zemlja, v takratni Ogrski so bile eden poglobitvinih razlogov za odločitev prekmurskih ljudi po koncu 1. svetovne vojne za Jugoslavijo in ne Ogrsko oz. Madžarsko. Klekl, Jerič in drugi duhovniki ob koncu 1. svetovne vojne, pred njimi pa že Franc Ivanoci, so se odločili za revno domače slovensko ljudstvo; z Matijem Slavičem (bil je tudi rektor ljubljanske univerze) in s primerno argumentacijo so prepričali velesile, da je bilo Prekmurje priključeno novonastali Jugoslaviji. Seveda po letu 1919 vse socialne krivice in neenakost niso bile odpravljene, zagotovljena pa je bila večja svoboda tudi v smislu jezika. Kleklova drža ni bila nacionalistična, ampak se je zavzemal za svobodo svojih vernikov, prekmurskega ljudstva, pri čemer lahko potegnemo vzporednico tudi z Vratuševim delovanjem in njegovim prizadevanjem za socialno pravičnost in slovensko kulturo kot celoto.

V luči nekdanjega fevdalnega madžarskega imperija ter posesti, ki jih tudi danes pridobivajo nazaj, celo v naravi, moramo skrbno opozarjati na določene nedemokratske in protizakonite aktivnosti na področju kulture in vere ter ne pozabiti na nekdanje socialno krivične čase. Izpostavljati moramo delovanje in zasluge katoliških duhovnikov leta 1919 in še leta pred tem, ko so sprejeli odločitev v interesu svojih vernikov. Njihova drža mora biti zgled tudi današnjim intelektualcem, ki niso le duhovniki. Za Slovenijo in slovansko državo so se leta 1919 odločili zato, da bi lahko vernikom še naprej oznanjali vero v njihovem jeziku. Na te velike može opozarja tudi umetniška stvaritev v spomin prekmurskim priključiteljem za katoliško cerkvijo v Beltincih.

Slika 5: Umetniška stvaritev prekmurskim domoljubnim duhovnikom v prelomnem letu 1919 (foto: Jože Potrpin).

Prizadevanje za slovenski jezik ne pomeni izključevanja madžarskega ali drugega naroda. Kritično spremljanje pisanja ter dejanj javnih osebnosti, tudi duhovnikov, in opozarjanje na nezakonito rabo jezika v Republiki Sloveniji nista zaskrbljenost, ampak usmeritev v multikulturno in demokratično družbo, ki se začne z doslednim spoštovanjem zakonov, državnih meja in soljudi. Predvsem pa lahko s pogovorom preprečimo večje nesporazume in konflikte. Površno govorjenje ali molčanje o nacionalnih vprašanjih in ob nenamernih ali celo namernih provokacijah, vezanih na nacionalna vprašanja, lahko napetosti samo še poveča.

Današnja slovenska nacionalna in jezikovna identiteta – pogled »skozi Vratuševe oči«

Vratuša je bil s svojo pokončno držo, aktivnostjo in diplomatsko spretnostjo prav gotovo zgled politika, intelektualca in slavista, ki se ni ustrašil izzivov časa, pa naj so bili še tako neprijetni. Ves čas si je prizadeval za dobrososedske odnose (Vratuša 2017), enotnost slovenskega naroda,¹⁰ deloval je po načelu

¹⁰ Zelo pomembne so njegove besede, da je bila v slavističnem seminarju ob začetku vojne popolna enotnost.

»ne delati hudo bližnjemu«. Pomembna je njegova pripravljenost na boj za svobodo, če je bila ta ogrožena. Prav tako ni zanikal svojih vrednot, niti vere.

Narod, jezik in vera so bili predvsem za duhovnike 19. in 20. stoletja od Aljaža in Slomška do Ivanocyja, Klekla in Smeja neločljivi pojmi, saj je bil to čas razraščajočih nacionalizmov. Tudi danes moramo biti zelo previdni in trdni v smislu ohranjanja ter nadaljnjega razvijanja slovenskega jezika. V smislu enotnosti, tudi verske, je bil postavljen leta 1940 spomenik prekmurski knjigi v soboškem parku, kjer so na spomeniku navedeni tako luteranski kot tudi katoliški pisci (Slika 6), na drugi strani te kamnite knjige pa je zapis: »V dvajsetem letu osvoboditve Prekmurja v trajen spomin vsem, ki so s slovensko besedo budili in dvigali svoje rojake.«

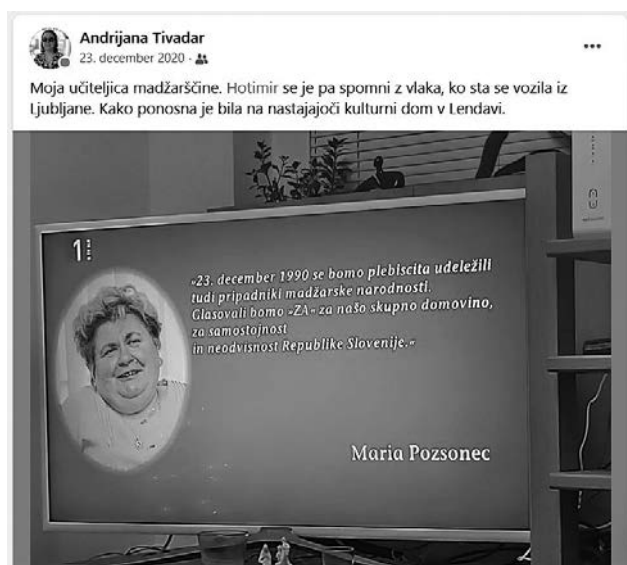

Slika 6: Spomenik prekmurskim piscem v obliki knjige (foto: Hotimir Tivadar).

Tako kot je v središču slovenske metropole postavljen spomenik pesniku Francetu Prešernu, umetniku pisane besede, je bil sredi Murske Sobote že leta 1939/40 postavljen spomenik prekmurski knjigi in ne vojakom oz. orožju. V miru in demokraciji je namreč pomembna moč besede in sodelovanje ljudi na volitvah, ob upoštevanju ustave in zakonov države, tudi rabe in razvoja slovenskega jezika, za kar smo se stoletja borili. Za državo Slovenijo smo se z veliko večino odločili na plebiscitu 1990 skupaj s sodržavljani madžarske in drugih narodnosti.

Zaključujem z zapisom na družbenih omrežjih v spomin na prvo poslanko madžarske skupnosti Marijo Pozsonec (Slika 7). TV Slovenija je 23. 12. 2020 ob dnevu samostojnosti in enotnosti pripravila oddajo, v kateri so objavili tudi

misel Marije Pozsonec iz leta 1990, da so se pripadniki madžarske narodnosti ob plebiscitu odločili za samostojno slovensko državo. Ponosna Madžarka in slovenska državljanka se je jasno opredelila za Slovenijo, ki jo je spoštovala, saj je vedela, da je madžarska manjšina dobila veliko več pravic, kot manjšine drugod po Evropi, vključno s čudovito kulturno dvorano, kjer potekajo slovenske in madžarske prireditve v duhu multikulturalnosti.

Slika 7: Zapis na družbenem omrežju.

Enotnost med državljani Slovenije bi morala biti usmeritev za v prihodnje, kjer ne bi smelo biti delitve na osnovi verske, narodne in strankarske pripadnosti, saj je kritična masa vseh živečih na ozemlju Republike Slovenije zelo majhna. Zato bo treba dodatno podpreti izobraževanje in razvoj slovenske kulture, literature in slovenskega jezika ter pri tem upoštevati veljavne zakone ter ustavo.

Literatura

Marko JESENŠEK, 2019: *Združitev Prekmurja in poenotenje slovenskega knjižnega jezika. Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest (38. Simpozij Obdobja)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 381–389.

Franci JUST, 2024: Odziv na neustrezno rabo slovenskega jezika v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota. (14. 10. 2025)

- Bogdan KOLAR, 2015: *Martinišče v Murski Soboti*. Veržej: Zavod Marianum.
- Darja KEREK, Božo REPE, 2017: *Slovenija, moja deželca. Družbena revolucija v osemdesetih letih*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Elena MANNOVÁ, 2005: Na poti v modernizacijo 1848–1918. *Slovaška zgodovina*. Ur. Elena Mannova. Ljubljana: Slovenska matica.
- Jože POTRPIN, 2024: Škof Štumpf: Kristjani smo posebne vrste bojovníki; zmagujemo, ko smo poraženi. *Družina. Slovenski katoliški tednik*. <https://www.druzina.si/clanek/dr-zavni-praznik-dan-zdruzitve-prekmurskih-slovencev-z-maticnim-narodom>
- Karlo SMODIŠ, Jožef SMEJ, 2019: Razpet med Novo zavezo v grščini in rožnim vencem v latinščini: škof Jožef Smej – ponosen Prekmurec z mehkim in ponižnim srcem. *Družina. Slovenski katoliški tednik* 68/25–26. <https://www.druzina.si/clanek/68-25-razpet-med-novo-zavezo-v-grscini-in-roznim-vencem-v-latinscini>
- Peter ŠTIH (ur.) Biba TERŽAN (ur.), Slavko SPLICHAL (ur.), 2015. *Zbornik ob stoletnici akad. Antona Vratuše*. (Razprave, 31). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
- Hotimir TIVADAR, 2020a: Bratje po jeziku. Jezikoslovno-zgodovinski pogled na priključitev oziroma združitve prekmurskih Slovencev. „*Mi vsi živeti ščemo*“: *Prekmurje 1919: okoliščine, dogajanje, posledice*. ur. Peter Štih, Kornelija Ajlec, Atila Kovács. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 565–592.
- Hotimir TIVADAR, 2020b: Vloga vere in duhovnikov pri ohranitvi slovenske kulture in jezika med Muro in Rabo. *Prekmurje v letu 1919 in katoliška cerkev*. (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 42). Ur. Bogdan Kolar. Ljubljana: Teološka fakulteta. 155–174.
- Hotimir TIVADAR idr., 2022: *Prekmurščina, kinč predragi. Živa prekmurska kulturna dediščina v zvoku in pisavi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Hotimir TIVADAR, Maja HAJDINJAK, 2023: The position of the Prekmurje Slovene language today in relation to the once dominant Hungarian culture. *Ethnologia slovacica et slavica*. 44, 25–43, https://stella.uniba.sk/texty/FIF_eth_slo_sla_44.pdf.
- Anton VRATUŠA, Sandi VOLK, 2021: *Trojno poslanstvo profesorja Urbana*. Ljubljana: Beletrina.
- Anton VRATUŠA, 2017: Šele politika dobrega sosedstva sosednjih republik Slovenije, Madžarske in Avstrije je odprla pot besedi Avgusta Pavla na celotnem alpsko-panonskem prostoru. *Avgust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstrijci* (Zora, 120). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 203–211.

SUMMARY

Vratuša and Slovene Linguistic Identity

In this article, we interpret issues of Slovene linguistic and national identity through the lens of Vratuša's thoughts and personality, considering both the context of his time and the modern challenges facing the Slovene nation and language. We emphasize his strong commitment to the Slovene language and his Prekmurje identity, as well as his Catholic faith and his use of the Prekmurje dialect, which he even integrated into international settings by translating his thoughts from Prekmurje dialect into other languages during

his work at the United Nations. He also believed it was essential for diplomats to be proficient in multiple languages. In one of his last interviews, he strongly criticized the lack of language proficiency in the later years of Yugoslav and the new Slovene diplomacy. Furthermore, we note Vratuša's detachment from ideological battles in Slovenia. His relatively unbiased perspective on wartime and post-war events was shaped by his career, as he worked mostly outside Slovenia until 1990. His worldview was also significantly shaped by his education at the Martineum in Murska Sobota and his friendship with Prekmurje linguist and theologian Dr. Jožef Smej. In the second part of the discussion, we use concrete examples, considering pivotal historical events and figures, including Catholic priests, to highlight the inappropriate public use and treatment of the Slovene language and Slovene identity in Prekmurje and in the Republic of Slovenia. Without genuine national unity, care for our language, and acceptance of diversity in conversation, Slovene language will struggle to survive.